

عارضه‌یابی و تحلیل نظام حکمرانی امور خانواده در جمهوری اسلامی ایران*

محمد صالح طیب نیا**، مهدی ستوده فر***، مسعود شکری خیادانی***، سهراب هاشمی نژاد****

چکیده

مقوله خانواده و مسائل این حوزه، چندلایه‌ای، چندبعدی و گسترده هستند و سازمان‌ها و نهادهای متعدد حاکمیتی و غیرحاکمیتی در سطوح مختلف با محوریت حوزه خانواده ایجاد شده‌اند که می‌توان آنها را به‌مثابه سیستمی در نظر گرفت که به‌منظور تحقق اهدافی مشخص در کنار هم قرار گرفته‌اند. این پژوهش درصدد بررسی میزان مانایی و کارایی لازم این سازمان‌ها و نهادهای برای تحقق هدف تحکیم و تعالی خانواده مندرج در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران و تعیین عارضه‌های مترتب بر ساختار و کارکرد این سیستم بوده است. نوآوری پژوهش حاضر استفاده از روش‌شناسی مدل سیستم مانا (VSM) و بایدها و نبایدهای خرده سیستم‌های پنج‌گانه (اجرا، هماهنگی، انسجام و بازرسی، هوشمندی، سیاست‌گذاری) به‌منظور عارضه‌یابی نظام حکمرانی امور خانواده است. یافته‌های مطالعه نشان می‌دهد می‌توان سازمان‌ها و نهادهای موجود را در حکم سیستمی در نظر گرفت که به‌منظور حکمرانی در خصوص مقوله خانواده ایجاد شده‌اند، لیکن برای مانا بودن این سیستم، لازم است مدیر (مالک) فرآیندها و سازوکار اندازه‌گیری عملکردهای اجزا مشخص شود. در همین راستا پیشنهاد می‌شود با اصلاح ساختارهای موجود یا ایجاد ساختارهای جدید با محوریت سیستم مدیریت و کنترل عملیات و شاخص‌های آن اقدام گردد.

واژگان کلیدی

تحلیل سیستم، مدل سیستم مانا (VSM)، عارضه‌یابی، حکمرانی خانواده.

* این پژوهش توسط محققین پژوهشکده مهرستان و با حمایت دانشگاه شاهد انجام شده است.
** استادیار، گروه معارف اهل البیت (ع)، دانشکده الهیات و معارف اهل البیت (ع)، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده‌ی مسئول)، (ms.tayebnia@ahl.ui.ac.ir).
*** دکتری مدیریت امور فرهنگی، دانشکده مدیریت، واحد خوراسگان، دانشگاه آزاد اسلامی، پژوهشگر پژوهشکده مهرستان، اصفهان، ایران، (msotoudefar@yahoo.com).
**** دانشجوی دکتری مدیریت سیستم‌ها، گروه علوم تصمیم و سیستم‌های پیچیده، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، پژوهشگر پژوهشکده مهرستان، تهران، ایران، (mshकारी95@gmail.com).
***** دکتری آینده پژوهی، پژوهشکده آینده پژوهی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، پژوهشکده مهرستان، اصفهان، ایران، (sohrab.iut@gmail.com).

۱- مقدمه و طرح مسئله

با توجه به تغییر و تحولات به وجود آمده در ساختار و سبک زندگی خانواده‌ها و ظهور مسائل نوپدید، حجم قابل توجهی از پژوهش‌ها به مقوله خانواده و مسائل پیرامون آن اختصاص یافته است. یکی از موضوعاتی که به‌ویژه در دو دهه گذشته در حوزه خانواده و زنان مطرح بوده تعیین ساختاری برای تولی‌گری و حکمرانی امور خانواده در کشور می‌باشد تا از آن طریق، ضمن ایجاد انسجام در انجام فعالیت‌ها، مرجعی برای پیگیری اصلاح، بهبود و تصویب سیاست‌های اثرگذار بر حوزه خانواده و نظارت بر اجرای صحیح مصوبات توسط دستگاه‌های اجرایی کشور وجود داشته باشد. در گذشته نهادها و سازمان‌های مختلف در ساختار نظام حکمرانی، به‌منظور پوشش‌دهی مجموعه کاستی‌ها ایجاد شده است. این شیوه، در سال‌های اولیه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تا حدودی کارساز و مناسب بود، ولی با تغییر نیازها و تحولات محیطی، ساختار و کارکرد برخی از این سازمان‌ها تغییرات ماهوی دادند. بررسی تجربیات سازمان‌ها نشان می‌دهد که همواره مسائلی وجود داشته که ساختارهای موجود حتی با تغییر و تحولات صورت گرفته به دلایل مختلف قادر به حل آن‌ها نبوده‌اند. در خصوص برخی از مسائل، به‌ویژه در عرصه‌های فرهنگی اجتماعی خانواده، علیرغم وجود نهادها و ساختارهای متعدد، سازمانی خاص متولی امور خانواده و پاسخگو در مقابل کژ کارکردی‌ها و موظف به حل مسائل وجود ندارد.

۴۰

شورای فرهنگی-اجتماعی زنان و خانواده به عنوان شورای اقماری شورای عالی انقلاب فرهنگی، کمیته بانوان و جوانان مجمع تشخیص مصلحت نظام، معاونت زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری و ستاد ملی زن و خانواده از جمله ساختارهای موجود در نظام حکمرانی امور خانواده به شمار می‌آیند که هر یک بر حسب مأموریت و اهداف، اقداماتی را برنامه‌ریزی و اجرا می‌نمایند. همچنین در دهه‌های اخیر تشکل‌های مدنی نیز در کنار سازمان‌هایی که به لحاظ قانونی، بخشی از وظایف آن‌ها در مقوله خانواده است، با هدف حل مشکلات خانواده‌ها ایجاد شده‌اند. وجود این نهادها بدون شک ضروری است، اما در این مورد نیز مانند بسیاری از سازمان‌های موجود، آسیب‌هایی همچون فعالیت‌های جزیره‌ای، موازی‌کاری‌ها، چندگانگی در ساختار بودجه و هم‌پوشانی آنها در شرح وظایف به‌وضوح دیده می‌شود؛ افزون بر این که بعضاً موانع قانونی در مسیر پاسخگویی و ایفای نقش برخی از این نهادها برای حل مشکلات خانواده هم دیده می‌شود. فعالیت‌های مقطعی، ضعف نظام اطلاعاتی، تداخل در شرح وظایف، عدم اجرای سیاست‌های کلان و قوانین مصوب و فقدان سیستم نظارت و ارزیابی استصوابی برای پیگیری و بررسی میزان و نحوه تحقق مصوبات از جمله موارد دیگر مبنی بر عدم وجود یک سازوکار انسجام دهنده و تقویت‌کننده است.

شایان ذکر است در این پژوهش منظور از نظام حکمرانی امور خانواده، مجموعه نهادهایی است که به صورت مستقیم و غیرمستقیم در تعیین سیاست‌ها و راهبردها، طراحی و پیاده‌سازی برنامه‌ها و ارزیابی آن‌ها توسط نهادهای حاکمیتی، دولتی و غیردولتی در حوزه خانواده نقش دارند. نهاد متولی امور حکمرانی خانواده، نهادی است که مدیریت کلان نظام حکمرانی خانواده را بر عهده داشته و البته خود جزئی از نظام حکمرانی خواهد بود.

در راستای پاسخ‌یابی به نحوه ارزیابی، هماهنگی، پیگیری و پاسخ‌گویی نهادهای حاضر در نظام حکمرانی امور خانواده و ایفای نقش اصلی آنها در این خصوص، باید نظام موجود را مورد تحلیل و آسیب‌شناسی قرار داد، بدین جهت این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که مهم‌ترین آسیب‌های موجود در نظام حکمرانی امور خانواده در جمهوری اسلامی ایران کدامند؟ در این پژوهش سعی شده تا با استفاده از روش‌شناسی مدل سیستم مانا (VSM) نظام حکمرانی امور خانواده، مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته و آسیب‌های منجر به کژ کارکردی احتمالی آن تبیین گردد.

۲- حوزه مفهومی و پیشینه تحقیق

۲-۱- مفهوم حکمرانی

ارائه تعریف از حکمرانی، چالش ظریف و پیچیده‌ای است و با وجود تعاریف متعدد از حکمرانی، تعریف واحدی از حکمرانی وجود ندارد؛ اما مهم‌ترین نکته این است که حکمرانی تنها به معنای دولت نیست. حکمرانی موضوعی است که به نحوه تعامل دولت‌ها و سایر نهادهای اجتماعی با یکدیگر، نحوه ارتباط آن‌ها با شهروندان و نحوه اتخاذ تصمیمات در جهانی پیچیده می‌پردازد. حکمرانی فرایندی است که از طریق آن جوامع یا سازمان‌ها، تصمیم‌های مهم خود را اتخاذ کرده و مشخص می‌کنند چه کسانی در این فرآیند درگیر شوند و چگونه وظیفه خود را انجام دهند. سیستم حکمرانی، چارچوبی است که فرآیند، متکی بر آن است؛ بدین معنا که مجموعه‌ای از توافقات، رویه‌ها، قراردادهای سیاست‌ها مشخص می‌کنند که قدرت در دست چه کسی باشد، تصمیم‌ها چگونه اتخاذ شده و وظایف چگونه ادا شوند (مکتون و سلیمی، ۱۳۹۴).

از نظر دانشمندان علوم سیاسی، حکمرانی بر فرا گرد مدیریت سیاسی اشاره دارد که مبنای هنجاری اقتدار سیاسی و سبک هدایت امور عمومی و به‌کارگیری منابع عمومی را در برمی‌گیرد. مفهوم حکمرانی وسیع‌تر از حکومت است، حکومت به‌طور مشخص با نقش مقامات سیاسی در حفظ نظم اجتماعی در سرزمین معین و اعمال قدرت اجرایی در محدوده آن سروکار دارد. همان‌طور

که مشخص است در تعریف حکمرانی، سه اصطلاح: پاسخگویی حساب پس دهی، مشروعیت و شفافیت مورد توجه قرار می‌گیرد (پور عزت، ۱۳۸۷: ۱۹-۱۸). حکمرانی سنتی به معنای هدایت و راهبری یک کشور، جامعه یا ملت به وسیله تقسیم وظایف میان بخش‌های حاکمیت است (فیروزآبادی و آزادی احمدآبادی، ۱۳۹۹). در مجموع حکمرانی در این پژوهش عبارت است از: اعمال و اجرای اقتدار عمومی توسط یک فرد، گروه یا نهاد به نمایندگی از دیگران، به صورت مشروع (غیراجباری) و همراه با مشارکت کلیه افراد و نهادها به منظور هدایت جامعه است (طهماسبی، ۱۳۹۷: ۱۰).

۲-۲- مفهوم نظام حکمرانی خانواده

در حال حاضر برخی از نهادها در سطوح سیاست‌گذاری، اجرا و ارزیابی وجود دارند که به لحاظ رسالت، کارکرد و یا عنوانی که به آن منسوب شده‌اند، نقش‌هایی را در مقوله خانواده ایفا می‌کنند. در این تحقیق مجموعه این نهادها، به عنوان نظام حکمرانی خانواده در نظر گرفته شده‌اند. حکمرانی امور خانواده در این پژوهش عبارت است از: مجموعه فعالیت‌های شامل تعیین سیاست‌ها و راهبردها، طراحی و پیاده‌سازی برنامه‌ها و ارزیابی آن‌ها توسط نهادهای حاکمیتی، دولتی و غیردولتی در حوزه خانواده که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در وضعیت بهزیستی خانواده اثر می‌گذارد؛ لذا مجموعه ساختارها، نقش‌ها، ابعاد، ذی‌نفعان و روابط میان بخش‌های مختلف شکل‌دهنده نظام حکمرانی است. در نظام حکمرانی معلوم می‌شود چه کسی قدرت دارد، چه کسی تصمیم می‌گیرد، صدای ذی‌نفعان مختلف چگونه شنیده می‌شود و چگونه پاسخگویی صورت می‌گیرد.

۲-۳- مدل سیستم مانا (VSM)

بیر^۱ در سال ۱۹۷۳ در کتاب «مغز سازمان» با بیان یک مثال از سیستم عصبی انسان، اقدام به بازخوانی ساختار عصبی بدن می‌کند و سپس به شناسایی پنج خرده سیستم می‌پردازد که در تمام حرکات مهم بدن نقش دارند. بیر این پنج خرده سیستم را اساس نظریه «مدل سیستم مانا» قرار داد.

اسپیجو (۱۹۸۹)، به عنوان یکی از همکاران بیر، با بهره‌گیری از برنامه‌های نرم‌افزاری مانا تلاش‌های علمی فراوانی در دامنه‌ای گسترده، از سازمان‌های بسیار بزرگ، متوسط و کوچک، در بخش عمومی و خصوصی و با دو رویکرد اصلاحی و تأسیسی انجام داد. رویکرد اصلاحی به بررسی وضعیت موجود سازمان‌های کاملاً متفاوت از منظر مأموریت در نقش سیستم خطایاب

عمل نمود؛ در حالی که در رویکرد تأسیسی تلاش شد ساختارهای پیشنهادی در مورد سازمان‌های در حال تأسیس ارائه شود (جکسون، ۲۰۰۳: ۷۷). کاربردهای مدل سیستم‌های مانا بسیار گسترده است و از عالم سیاست و اداره یک کشور تا بررسی بازار برق و از پاک‌سازی رودخانه‌های آلوده تا بازیگری صنعت گردشگری، اما در کشور ایران پژوهشگران اندکی متوجه چنین مدلی بوده‌اند و هنوز بکارگیری مدل سیستم‌های مانا دوران طفولیت خود را در ایران طی می‌کند (ذوالفقار زاده و نوروزی، ۱۳۹۸).

این روش از روش‌شناسی بیر و تعامل اعضای بدن انسان با مغز و محیط الهام گرفته و پنج خرده سیستم، به‌عنوان اجزای اصلی مدل سیستم‌های مانا معرفی می‌شوند:

- زیرسیستم (S1) (اجرا): در راستای تحقق اهداف سیستم، وظیفه عملیاتی کردن خط‌مشی‌ها و اهداف سازمان را به عهده دارد.

- زیرسیستم (S2) (هماهنگی): این زیرسیستم، عملیات زیرسیستم اجرا را هماهنگ می‌کند. این زیرسیستم در حقیقت کارکردهای مدیریتی مستقل هر فعالیت اصلی را هماهنگ و نقش کنترل ناخودآگاه مستقل را ایفا می‌کند. زیرسیستم هماهنگی که از یک سری قوانین و مقررات متنوع تشکیل شده است، از طرفی سبب هماهنگی میان فعالیت‌های بخش‌های گوناگون زیرسیستم اجرا می‌شود و از طرفی نیز این اطمینان را به وجود می‌آورد که هیچ کدام از بخش‌های زیرسیستم اجرا وارد حیطه کاری یکدیگر نخواهند شد و از تداخل واحدها جلوگیری می‌کند.

- زیرسیستم (S3) (انسجام و بازرسی): این زیرسیستم مسئولیت نظارت بر زیرسیستم اجرا را برای جلوگیری از تخطی از مرز سیستم بر عهده دارد. به عبارت دیگر وظیفه ایجاد انسجام بین سیستم هماهنگی و اعمال خط‌مشی‌های لازم جهت مدون کردن سیستم‌ها در قالب رویه‌ها و قوانین و مقررات لازم‌الاجرا را به عهده دارد.

- زیرسیستم (S3*) (کنترل و مدیریت عملیات): بازوی کنترلی سیستم انسجام است؛ لذا در برخی موارد از آن با نام حسابرس نیز یاد می‌شود.

- زیرسیستم (S4) (هوشمندی): امور مرتبط با آینده و محیط سیستم را مدیریت می‌کند. جنس تصمیمات این زیرسیستم، راهبردی و بلندمدت است. این زیرسیستم تغییرات و رویکرد آینده سازمان را رصد می‌کند و اهداف استراتژیک را مطابق با این تغییرات پیشنهاد می‌دهد.

- زیرسیستم (S5) (سیاست‌گذاری): سیاست‌گذاری و هدف‌گذاری‌های کلان را انجام می‌دهد. این زیرسیستم بین تمایل زیرسیستم هوشمندی به تغییر مقابل نوسانات محیط و تمایل زیرسیستم بازرسی به قانونمندی و ایجاد ثبات برای حفظ توان انجام فعالیت‌های اصلی زیرسیستم اجرا،

تبادل برقرار می‌کند. این زیرسیستم در حقیقت، نقش حافظ حالت داشته و بقا (مانایی) را به تبادل می‌رساند. از طرفی دیگر، سیستم سیاست‌گذاری مسئولیت هویت بخشی تمام سیستم را در مجموعه‌ای کلان تر که سیستم فعلی جزئی از آن است، بر عهده دارد (روزنهد و مینجرز، ۱۳۹۶؛ وحیدی منفرد و علی احمدی، ۱۳۹۶؛ ذوالفقار زاده و نورزی، ۱۳۹۷).

جدول ۱: خرده سیستم‌های پنج‌گانه روش‌شناسی الگوی سیستم‌های مانا (بر اساس: جکسون، ۲۰۰۳؛

مندلسون، ۲۰۰۱)

کاربرد	خرده سیستم	وظیفه عمده	بایسته‌های خرده سیستم
تضمین استقلال	سیستم اجرا (S1)	در تعامل مستقیم با هدف سیستم و عملیاتی کردن سیاست‌ها	آزادی حداکثری سیستم و زیرسیستم‌های اجرا، از سطوح بالاتر مدیریتی و امکان تعامل با محیط
	سیستم هماهنگی (S2)	تحقق مذاکرات و توافقات رؤسا و نمایندگان سیستم اجرایی برای پیشبرد بهتر اهداف سیستم	مشارکت و مذاکره و تعامل
	سیستم انسجام و بازرسی (S3)	ایجاد انسجام بین سیستم هماهنگی و اعمال سیاست‌گذاری‌های سیستم سیاست‌گذاری	توانمندی و مشروعیت در تدوین سیاست‌گذاری‌ها در قالب رویه‌ها و قوانین و مقررات لازم‌الاجرا
	مدیریت و کنترل عملیات (S3*)	بازوی کنترلی سیستم انسجام	قدرت مشروع برای پایش و حسابرسی
تضمین مانایی و بقا	هوشمندی (S4)	پایش مستمر آینده پیش روی سیستم، جدای از امور روزمره جاری، یادگیری و رصد آینده، تسخیر اطلاعات بیرونی	حکمت، بلنداندیشی و بلندنظری و آشنایی کامل با چشم‌انداز سازمان
	سیاست‌گذاری (S5)	تلفیق گزارش‌های سیستم انسجام دهنده و انتظارات سیستم	مقبولیت و مشروعیت در سیاست‌گذاری

البته لازم به توضیح است که مدل سیستم مانا یکی از معدود روش‌های سیستمی است که تمرکز ویژه‌ای هم بر ساختار و هم بر فرایند گردش اطلاعات در سازمان‌ها دارد. این روش نوع و جای تصمیماتی که باید اتخاذ شوند و نوع اطلاعاتی را که مبنای این تصمیمات هستند، شناسایی می‌کند و از این نظر بی‌همتا است. این روش را می‌توان به عنوان یک ابزار عیب‌یابی (تشخیصی) و همچنین ابزاری برای طراحی بکار گرفت. درک مفهوم مدل سیستم مانا نسبتاً ساده است، هر چند ممکن است فهم مفهوم تنوع در ابتدا دشوار باشد.

این روش همانند دیگر روش‌های سایبرنتیکی در مواجهه با مباحث فرهنگی، قدرت و منظرهای متفاوت، نقاط ضعفی دارد و دلایل تاریخی، مدیریتی، انگیزشی و فرهنگی مانع فراهم کردن اطلاعات صحیح، صادقانه و باز، در این موضوعات می‌شود. با این حال، این مسائل را می‌توان با استفاده از دیگر رویکردها مانند روش‌های سیستم‌های نرم برای منظرهای مختلف و نظریه فعالیت تاریخی فرهنگی برای مسائل انگیزشی و مواجهه با انگیزه‌های متعارض و سیستم‌های انتقادی برای روبه‌رو شدن با مسائل مربوط به قدرت، حل کرد. چالش دیگر مدل سیستم مانا با توجه به تاکید بر اطلاعات برای تصمیم‌گیری، نحوه مواجهه با شرایط غیرقابل شناخت و نامطمئن هم داخل سیستم و هم محیط پیرامون می‌باشد. همچنین می‌توان به چالش‌های زیر نیز اشاره کرد: (ویلیامز و هاملبرونز، ۱۳۹۳)

- ۱- پیچیدگی: مدل VSM با بخش‌های بسیار مرتبط و پیچیده‌ای روبه‌رو است. این پیچیدگی ممکن است باعث سختی در فهم و استفاده از مدل در عمل شود.
- ۲- نیاز به داده‌ها: برای استفاده موثر از VSM، نیاز به حجم بالایی از داده‌ها از ساختار، فرایندها و محیط سازمان است. جمع‌آوری و تحلیل این داده‌ها ممکن است زمان‌بر و پرهزینه باشد.
- ۳- تخصص: VSM یک مدل ویژه است که نیازمند تخصص در تفکر سیستمی و طراحی سازمانی است. این تخصص ممکن است در داخل یک سازمان در دسترس نباشد.
- ۴- مقاومت در برابر تغییر: پیاده‌سازی VSM ممکن است به تغییرات قابل توجه در ساختار و فرایندهای یک سازمان نیاز داشته باشد. مقاومت در برابر این تغییرات می‌تواند به عنوان یک مانع اساسی برای پیاده‌سازی باشد.

۲-۴- پیشینه پژوهش

در حوزه حکمرانی خانواده تاکنون پژوهشی صورت نگرفته است و نوآوری این پژوهش در تطابق نظام حکمرانی خانواده با سیستم موجود زنده، به منظور تضمین حیات، مانایی و عملکرد صحیح آن است. در ادامه به پژوهش‌های صورت گرفته با به کارگیری روش مدل سیستم مانا اشاره می‌شود: رحیمیان (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «ارائه چارچوب برند سازی شهری در ایران بر مبنای مدل سیستم‌های مانا» با توجه به عدم وجود نظام مدیریت یکپارچه شهری در ایران، از روش VSM استفاده نموده است. دستاوردهای این پژوهش می‌تواند در عرصه خط‌مشی‌گذاری شهری به کار گرفته شود.

قربانی‌زاده و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان «آسیب‌شناسی هماهنگی واحدهای سازمانی در مدیریت خدمات با استفاده از الگوی نظام پایا» بر اساس تحلیل شرایط به کمک سطوح پنج‌گانه مدل سیستم‌های مانا، به این نتیجه رسیدند که یکی از آسیب‌های جدی سازمان مورد مطالعه، فقدان زیرسیستم «مرکز هماهنگی واحدهای عملیاتی» است و سایر زیرسیستم‌ها نیز از مشکلات و آسیب‌هایی رنج می‌برند.

رضایی و همکاران (۱۳۹۷) در تحقیقی با عنوان «عارضه‌یابی ساختار سازمانی مبتنی بر مدل سیستم‌های مانا (VSM)» از مدل سیستم مانا به منظور عارضه‌یابی ساختار سازمان نظام‌مهندسی ساختمان استفاده کرده‌اند. نتایج نشان داد که مجموعه‌ای از زیرسیستم‌ها برای دستیابی به مانایی نواقصی دارند که رفع این کمبودها، سازمان را جهت حرکت به سمت مانایی توانمندتر خواهد کرد. مسلمانی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «واکاوی ساختار جاری نظام جمهوری اسلامی ایران از منظر مانایی» با هدف شناسایی ساختار حکومتی و همچنین عارضه‌یابی این ساختار از روش مدل سیستم مانا بهره برده‌اند. در این پژوهش، پس از عارضه‌یابی، این ساختار، تا حدی مانا تشخیص داده شد و خطاهای پرتکرار در سیستم‌های مانا بر روی آن مورد بررسی قرار گرفت و با توجه به خطاها، پیشنهادات کاربردی ارائه گردید.

ارغند و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «کاربرد مدل سیستم‌های مانا در سیستم بانکی: طراحی سیستم بانکی با رویکرد عارضه‌یابی» با استفاده از اقدام پژوهی سیستمی و مدل سازی مانا به عنوان ابزاری جهت عارضه‌یابی و بازطراحی نقاط آسیب پذیر در سیستم بانکی استفاده کرده‌اند. رسولی امیرآبادی و شکری خیادانی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «ارائه چارچوب تصمیم‌گیری در دوران تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی علیه ایران مبتنی بر مدل سیستم مانا» با استفاده از روش

مدل سیستم مانا با دسته‌بندی راه‌کارها ذیل پنج زیرسیستم، چارچوبی در عرصه تصمیم‌گیری در شرایط تحریم به سیاست‌گذاران پیشنهاد دادند.

پیپارد^۱ (۲۰۰۵) در پژوهشی با عنوان «کاربرد مدل سیستم‌های مانا (VSM) در حکمرانی فناوری اطلاعات» نشان می‌دهد که چگونه می‌توان از مدل حاکمیت فناوری اطلاعات تحت تأثیر VSM برای توصیف، تشخیص و طراحی یک ساختار حاکمیت مؤثر استفاده کرد.

گارسیا^۲ و همکاران (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با عنوان «طراحی یک مدل مفهومی برای بهبود عملکرد شرکت بر اساس مدیریت ناب با استفاده از مدل سیستم مانا (VSM)» به ارائه یک رویکرد جامع برای طراحی، تغییر یا مدیریت سازمان بر اساس اصول مدیریت ناب با این روش پرداخته‌اند.

کاستگلیونی^۳ (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان «نوآوری قدرت قوه قضاییه: یک مطالعه موردی با استفاده از مدل سیستم مانا (VSM)» اجرای عدالت در جمهوری آرژانتین را به‌منظور کاهش زمان مدیریت، بهبود تجربه کاربر/شهروند و ایجاد شفافیت در روند کار، پیاده‌سازی کرده است.

پژوهش‌های گذشته، از روش VSM بیشتر در سطح خرد (بنگاه) استفاده کرده‌اند و کمتر در حوزه حکمرانی از این روش استفاده شده است. درحالی‌که این مدل برای هر سیستمی و هر سازمانی، چه کوچک و در حد بنگاه و چه بزرگ در حد یک سازمان بزرگ کسب‌وکار و حتی در

سطح یک حکومت یا دولت، قابل اجراست (بیر، ۱۹۸۱). نوآوری این پژوهش استفاده از روش VSM در سطح حکمرانی امور خانواده در جمهوری اسلامی ایران است.

۳- روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با اتخاذ رویکرد اسنادی و کیفی؛ عناصر مرتبط با حوزه خانواده در جمهوری اسلامی ایران را شناسایی و در چارچوب مدل سیستم مانا بررسی کرده است. سپس از طریق مقایسه ساختارهای شناسایی‌شده با مدل استاندارد و با استفاده از اسناد بالادستی و مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته از نمونه‌گیری هدفمند، به عارضه‌یابی سیستم حکمرانی خانواده پرداخته است. برای استفاده از مدل سیستم‌های مانا جهت عارضه‌یابی تا کنون سه روش معرفی شده است: اول: روش سه مرحله‌ای جکسون^۴ (جکسون، ۲۰۰۳: ۹۶)، دوم: روش پنج مرحله‌ای ویپلان^۵ (اسپجو و ریس، ۶،

1- Peppard

2- Garcia

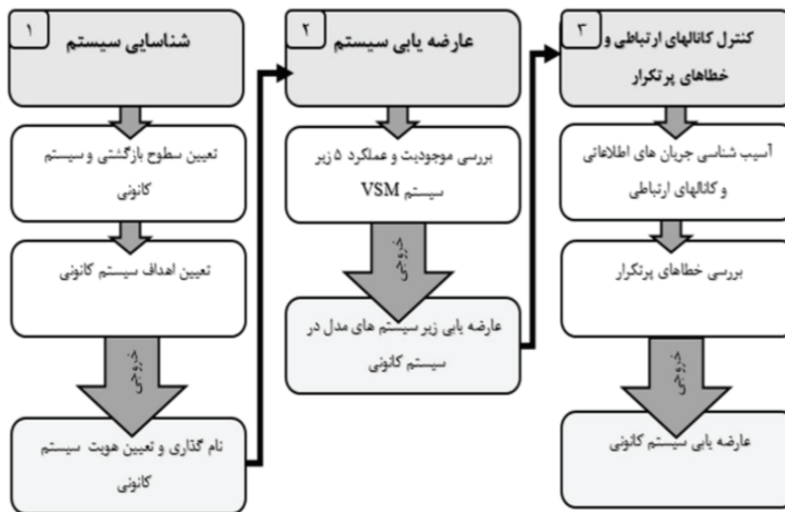
3-Castiglioni

4 - Jackson

5- Viplan

6- Espejo & Reyes

۲۰۱۱) و روش سوم: روش پنج مرحله‌ای پرز ریوس^۱ (پرز ریوس، ۲۰۱۲). روش مورد استفاده در این پژوهش، روش سه مرحله‌ای جکسون می‌باشد که در ادامه تشریح شده است:

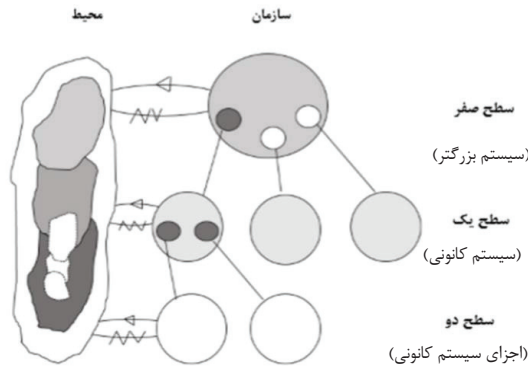

شکل ۱: روش سه مرحله‌ای جکسون (جکسون، ۲۰۰۳: ۹۶)

۳-۱- گام اول: شناسایی سیستم

در این مرحله لازم است سیستم مورد بررسی، براساس چک لیست جکسون (در ذیل) به طور دقیق شناسایی شود:

۱. اهداف سیستم را مشخص کنید.
۲. سیستم مرتبط با دستیابی اهداف را تعیین کنید (این سیستم، سیستم کانونی نامیده می‌شود و در سطح ۱ قرار می‌گیرد)
۳. سیستمی را که سیستم کانونی، جزئی از آن محسوب می‌شود را مشخص کنید. (این سیستم در سطح صفر قرار می‌گیرد و سیستم بزرگ‌تر یا محیط نامیده می‌شود)
۴. اجزای مانا از سیستم ۱ را در سیستم کانونی مشخص کنید. این اجزا آن‌هایی هستند که سیستم کانونی را تشکیل می‌دهند و در سطح ۲ قرار می‌گیرند.

شکل ۲: سطوح سیستم در مدل مانا

۲-۳- گام دوم: عارضه‌یابی سیستم

در این بخش با توجه به سؤالات ارائه‌شده (جکسون، ۲۰۰۳)، موجودیت و عملکرد پنج زیرسیستم VSM در گروه کانونی بررسی می‌شود. (مطابق جدول ۳)

جدول ۲: چک‌لیست موجودیت و عملکرد زیرسیستم‌ها (جکسون، ۲۰۰۳)

چک‌لیست	زیر سیستم‌ها
برای هر یک از اجزای سیستم اجرا، محیط، عملیات و مدیریت محلی را مشخص کنید. اطمینان حاصل کنید که هر یک از اجزای سیستم اجرا مستقلاً مانا هستند. بررسی کنید که چه محدودیت‌هایی از سوی مدیریت سطح بالاتر بر سیستم اجرا اعمال می‌شود. پاسخگویی هر یک از اجزای سیستم اجرا چگونه صورت می‌گیرد و چه شاخص‌هایی برای عملکرد در نظر گرفته می‌شود؟ سیستم اجرا را مطابق با مدل سیستم‌های مانا مدل‌سازی کنید.	سیستم اجرا (S1)
منابع احتمالی تعارض و نابسامانی را شناسایی کنید. اجزای مختلف سیستم هماهنگی را جهت اطمینان از ایجاد همسویی و هماهنگی شناسایی کنید. بررسی کنید درک سازمان از سیستم هماهنگی چگونه است؛ به‌عنوان تهدیدکننده یا تسهیل‌کننده.	سیستم هماهنگی (S2)

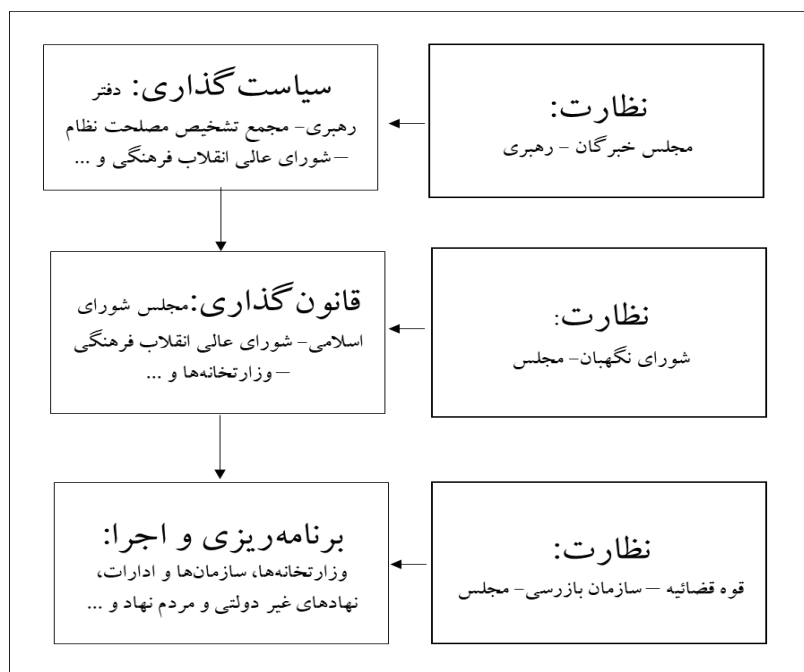
چک‌لیست	زیر سیستم‌ها
<p>فعالیت‌های سیستم بازرسی را در سیستم کانونی فهرست کنید. بررسی کنید که سیستم بازرسی به چه صورت اعمال اختیار می‌کند؛ آیا اعمال اختیار در سیستم اجرا از نوع استبدادی است یا دموکراتیک و اجزای سیستم اجرا تا چه حد از اختیارات برخوردار هستند؟ سیستم بازرسی تا چه حد سیاست‌های کلان سازمان را به طرح‌های عملیاتی تبدیل می‌کند؟ چانه‌زنی در مورد منابع در میان اجزای سیستم اجرا چگونه انجام می‌شود؟ آیا همه فعالیت‌های کنترلی، به‌طور واضح، تسهیل‌کننده دستیابی به اهداف هستند؟ عملکرد سیستم بازرسی در رابطه با دستیابی به اهداف چگونه اندازه‌گیری می‌شود؟</p>	<p>سیستم انسجام و بازرسی (S3)</p>
<p>چه کسی عملکرد اجزای سیستم اجرا را پایش می‌کند؟ چه پایش‌هایی توسط سیستم بازرسی (مدیریت و عملیات) در خصوص سیستم اجرا اعمال می‌شود و آیا این پایش‌ها مناسب هستند؟</p>	<p>سیستم مدیریت و عملیات (S3*)</p>
<p>تمام فعالیت‌های سیستم هوشمندی در سیستم کانونی را فهرست کنید. این فعالیت‌ها تا چه حد بر آینده توجه دارند؟ آیا این فعالیت‌ها متضمن سازگاری سازمان با آینده هستند؟ آیا سیستم هوشمندی جریانات محیط را پایش می‌کند و روندها را ارزیابی می‌کند؟ آیا سیستم هوشمندی نسبت به وقایع نوظهور نگاهی باز دارد؟ آیا سیستم هوشمندی با کنار هم آوردن اطلاعات خارجی و داخلی، یک مرکز مدیریت یا اتاق عملیات ایجاد می‌کند و محیطی را برای تصمیم‌گیری فراهم می‌آورد؟ آیا سیستم هوشمندی اطلاعات مرتبط را به گونه‌ای مناسب پردازش، پالایش و توزیع می‌کند؟ آیا تمام فعالیت‌های توسعه‌ای به‌طور واضح موجب سهولت دستیابی به اهداف می‌شوند؟ عملکرد اجزای سیستم هوشمندی در رابطه با دستیابی به اهداف چگونه سنجیده می‌شود؟</p>	<p>سیستم هوشمندی (S4)</p>
<p>چه کسی مسئول سیاست‌گذاری است؟ و این کار را چگونه انجام می‌دهد؟ آیا سیستم سیاست‌گذاری یک هویت مناسب را برای سازمان ترسیم می‌کند و آیا اهداف روشنی برای سیستم مورد نظر مشخص می‌نماید؟ هنجارهایی که سیستم سیاست‌گذاری بنا می‌گذارد توسط سیستم هوشمندی چگونه درک می‌شود؟ هنجارهایی که سیستم سیاست‌گذاری بنا می‌گذارد چگونه بر روابط بین سیستم بازرسی و هوشمندی اثر می‌گذارد؟ آیا سیستم سیاست‌گذاری در راستای رفتارهای خلاقانه طراحی شده است؟ آیا سیستم سیاست‌گذاری با سیستم اجرا هویت مشترکی را تشکیل می‌دهد یا این سیستم مدعی است که تافته‌ای جدا بافته است؟</p>	<p>سیستم سیاست‌گذاری (S5)</p>

۳-۳- گام سوم: بررسی کانال‌ها و حلقه‌های ارتباطی

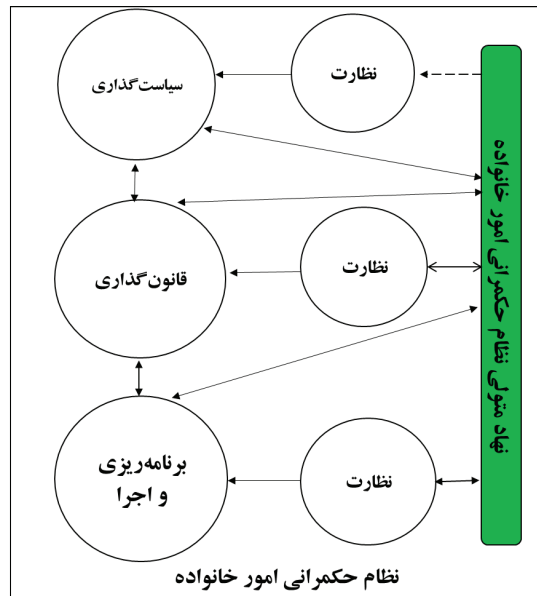
در این مرحله باید بررسی طراحی درست کانال‌های اطلاعاتی و حلقه‌های کنترل در دستور کار قرار گیرد. فهرستی از خطاهای پرتکرار که هنگام استفاده از مدل سیستم مانا در سازمان‌ها رخ داده است می‌تواند کمک کند تا بررسی‌های مدیریتی به حوزه‌های خطا خیز جهت‌گیری شود.

۴- یافته‌های پژوهش

در این بخش با به‌کارگیری چارچوب مدل سیستم مانا و بهره‌گیری از داده‌ها، نسبت به بررسی نظام حکمرانی امور خانواده اقدام می‌گردد، سپس ساختار موجود با مدل استاندارد تطبیق و به‌کارگیری پروتکل‌ها، عارضه‌یابی صورت می‌گیرد. قبل از طی نمودن مراحل اشاره‌شده در روش سه مرحله‌ای جکسون، در شکل‌های ۳ و ۴ وضعیت موجود و مطلوب نظام حکمرانی امور خانواده به تصویر کشیده شده است.

شکل ۳: وضعیت موجود نظام حکمرانی امور خانواده

شکل ۴: وضعیت مطلوب نهاد متولی در نظام حکمرانی امور خانواده

۴-۱- گام اول: شناسایی سیستم

مطابق با روش سه مرحله‌ای جکسون، در نخستین قدم از فرآیند شناسایی سیستم بایستی اهداف سیستم را مشخص نمود. آنچه در تعاریف نظام حکمرانی خانواده بدان اشاره شد حاکی از نیاز به سیستمی است که وظایف خط‌مشی‌گذاری، تنظیم‌گری، برنامه‌ریزی، اجرا، کنترل و نظارت را به‌منظور تشکیل، تحکیم، توسعه و تعالی خانواده بر عهده داشته باشد. هدف از استقرار این نظام، کاهش آسیب‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی دامن‌گیر خانواده‌ها، حمایت از استحکام بنیان خانواده در سایر سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها در سطوح مختلف جامعه است. در سیستم حکمرانی امور خانواده، سطح صفر به حاکمیت اختصاص داشته و سطح ۱ شامل سیستم‌های کانونی نظیر دولت، نهادهای حاکمیتی غیردولتی (خارج از قوه مجریه) و نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی می‌باشد. همچنین سطح ۲ شامل اجزاء سیستم‌های کانونی دولتی و غیردولتی است. مهم‌ترین نهادهای قابل بررسی در دولت شامل معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، اداره کل زنان و خانواده وزارت کشور، ستاد ملی زن و خانواده، سایر وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها می‌باشند. مهم‌ترین نهادهای قابل بررسی در نهادهای حاکمیتی غیردولتی شامل نهاد رهبری، مجمع تشخیص مصلحت نظام، شورای عالی انقلاب فرهنگی، قوه مقننه، قوه قضائیه و صداوسیما است. درنهایت

نهادهای و مؤسسات عمومی غیردولتی دربرگیرنده نهادهایی نظیر کمیته امداد، سازمان تبلیغات اسلامی، شهرداری‌ها، اندیشکده‌ها و پژوهشکده‌ها، سمن‌ها و خانواده‌ها است.

جدول ۳: سطح‌بندی نهادهای نظام حکمرانی امور خانواده در جمهوری اسلامی ایران

حاکمیت			سطح ۰
نهادهای و مؤسسات عمومی غیردولتی	نهادهای دولتی	نهادهای حاکمیتی غیردولتی	سطح ۱
کمیته امداد سازمان تبلیغات اسلامی شهرداری اندیشکده‌ها و پژوهشکده‌ها سمن‌ها خانواده‌ها	معاونت امور زنان و خانواده اداره کل زنان و خانواده وزارت کشور ستاد ملی زن و خانواده سایر وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها ^۱	رهبری مجمع تشخیص مصلحت نظام شورای عالی انقلاب فرهنگی شورای عالی فضای مجازی قوه مقننه قوه قضائیه صداوسیما	سطح ۲

در جدول شماره ۶ به بررسی وظایف، کارکردها و سطوح نظام حکمرانی امور خانواده بر اساس سطح‌بندی ارائه‌شده در جدول شماره ۴ پرداخته‌شده است.

جدول ۴: وظایف، کارکردها و سطوح نظام حکمرانی امور خانواده

وظایف و اختیارات	زیرسیستم‌ها	نهادهای حاکمیتی غیردولتی
- تعیین سیاست‌های کلی نظام پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام - نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام - حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه - موارد خاص	دفتر رهبری	نهادهای دولتی

۱- بر اساس لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ دستگاه‌های اجرایی اصلی حوزه زنان و کودکان عبارتند از: شورای سیاست‌گذاری حوزه‌های علمیه خاوران - کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان - معاونت امور زنان و خانواده و دستگاه‌های مرتبط با حوزه زنان و خانواده عبارتند از: سازمان بهزیستی کل کشور - وزارت ورزش و جوانان - مؤسسه آموزش و ترویج جهاد کشاورزی - وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی - سازمان بیمه سلامت - صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر - وزارت دادگستری - وزارت علوم، تحقیقات و فناوری امور علمی، فرهنگی و آموزشی - نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها - ستاد مبارزه با مواد مخدر - وزارت آموزش و پرورش فعالیت‌های پرورشی و امور تربیتی دانش‌آموزان

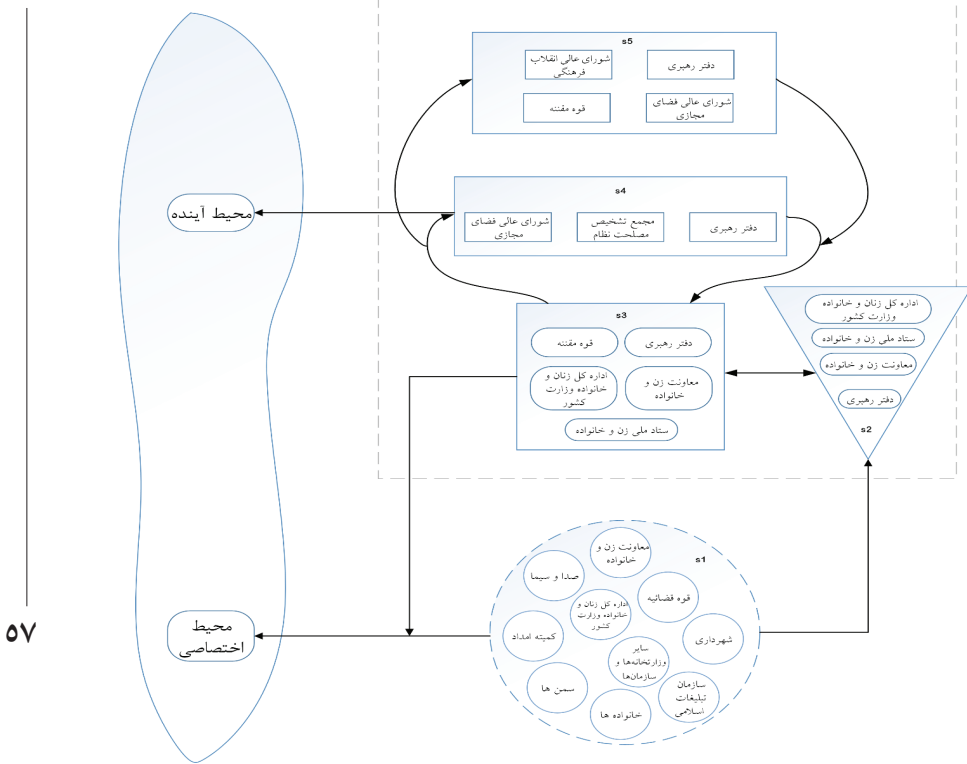
وظایف و اختیارات	زیرسیستم‌ها	نهادهای حاکمیتی غیردولتی
<ul style="list-style-type: none"> - تدوین سیاست‌های پیشنهادی مرتبط در امور زنان و خانواده - برنامه‌ریزی و ایجاد هماهنگی در برنامه‌های دستگاه‌های زنان و خانواده - بررسی وضعیت موجود حوزه زنان و خانواده و تهیه گزارش - نظارت و ارزیابی بر اجرای مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در حوزه زنان و خانواده 	<p>شورای فرهنگی اجتماعی زن و خانواده شورای عالی انقلاب فرهنگی</p>	
<ul style="list-style-type: none"> - پیشنهاد سیاست‌های کلی نظام در حوزه زنان، جوانان، خانواده و مفاد مرتبط با حوزه زنان و خانواده در سایر سیاست‌های ابلاغی - ارائه نظر در خصوص موارد اختلافی مجلس و شورای نگهبان با موضوع زنان و جوانان - ارائه نظر کارشناسی در خصوص زنان و جوانان به رئیس، دبیر و کمیسیون‌های دبیرخانه و مجمع 	<p>کمیته خانواده و جوانان مجمع تشخیص مصلحت نظام</p>	
<ul style="list-style-type: none"> - سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و هماهنگی در مورد فضای مجازی کشور 	<p>شورای عالی فضای مجازی</p>	
<ul style="list-style-type: none"> - قانون‌گذاری (با تصویب شورای نگهبان) در امور زنان و خانواده 	<p>قوه مقننه</p>	
<ul style="list-style-type: none"> - تحقق حمایت‌ها از زنان و خانواده و حمایت از اطفال و نوجوانان و تحقق پیشگیری رشد مدار 	<p>قوه قضائیه (دفاتر امور زنان و خانواده)</p>	نهادهای دولتی
<ul style="list-style-type: none"> - تبیین شخصیت و جایگاه زن جهت بهبود کیفیت ارائه نقش و جایگاه زن و خانواده در برنامه‌های صداوسیما - نظارت بر پیگیری اجرای سیاست‌های مصوب در زمینه مسائل زنان و خانواده در سطح سازمان و جامعه - ایجاد سازوکارهای مناسب برای تقویت و تحکیم بنیان خانواده در سطح جامعه و مجموعه بزرگ رسانه ملی 	<p>سازمان صداوسیما</p>	
<ul style="list-style-type: none"> - برنامه‌ریزی و هماهنگی برای اجرایی شدن سیاست‌ها و قوانین و پایش اقدامات نهادها 	<p>معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری</p>	
<ul style="list-style-type: none"> - تنظیم سیاست‌های اجرایی، راهبردها و آئین‌نامه‌های اجرایی به‌منظور تحقق سیاست‌های کلان در موضوع زنان و خانواده - هماهنگی فعالیت‌های دستگاه‌ها در حوزه زنان و خانواده - نظارت و ارزیابی اجرای مصوبات ستاد و ارائه گزارش دوره‌ای به مراجع ذیصلاح 	<p>ستاد ملی زن و خانواده</p>	

وظایف و اختیارات	زیر سیستم‌ها	نهادهای حاکمیتی غیردولتی
- بررسی وضعیت موجود زنان و خانواده برای ارائه راهکار - ایجاد هماهنگی با نهادهای ذیربط وزارتخانه و استانداری‌ها جهت رفع مسائل و مشکلات زنان - اعمال نظارت و ارزیابی عملکرد کمیسیون‌های امور بانوان و جمع‌بندی و ارائه آن به مراجع ذی‌ربط	اداره کل زنان و خانواده وزارت کشور	نهادهای دولتی
- برنامه‌ریزی و اجرا	سایر وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها	
- حمایت از افراد و خانواده‌های نیازمند با تأکید بر حفظ کیان خانواده و کرامت و عزت‌نفس آنان - فراهم آوردن امکانات و زمینه رشد و اعتلای فرهنگی و اعتقادی در بین افراد تحت حمایت به‌ویژه نوجوانان و جوانان - ترویج فرهنگ کار بین افراد و خانواده‌های تحت پوشش با اولویت ایجاد اشتغال برای افراد مستعد و واجد شرایط	کمیته امداد امام خمینی (ره)	نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی
- تبیین و شناساندن معارف و ارزش‌های اسلامی و نیز مواضع اصولی جمهوری اسلامی برای عموم مردم	سازمان تبلیغات اسلامی	
- برنامه‌ریزی و اجرا	شهرداری‌ها	
- ساماندهی و ارتقاء مطالعات و تحقیقات - فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی و برگزاری سمینارها	اندیشکده‌ها و پژوهشکده‌ها	
...	سمن‌ها	
...	خانواده‌ها	

در آخرین قسمت گام اول و بر اساس اطلاعات موجود در جداول ۴ و ۶، ماتریس ارتباط بین اجزای نظام حکمرانی خانواده و خرده سیستم‌های مانا با اشاره به وضعیت برنامه‌ریزی شده (وظایف مصوب) بر اساس اسناد و اطلاعات موجود از هر نهاد (وضع موجود فعلی) ارائه شده است.

جدول ۵: ماتریس ارتباط بین اجزای نظام حکمرانی خانواده و خرده سیستم‌های مانا

سیاست گذاری	هوشمندی	بازرسی	کنترل	هدایتی	اجرا		سیستم
					وضع موجود	برنامه‌ریزی شده	
وضع موجود	وضع موجود	وضع موجود	وضع موجود	وضع موجود	وضع موجود	وضع موجود	وضع موجود
							وضع موجود
نهادهای حاکمیتی غیردولتی	دفتر رهبری	*	*	*	*		*
	شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده	*	*	*	*		*
	کمیته خانواده و جوانان مجمع تشخیص مصلحت نظام	*	*	*	*		*
	شورای عالی فضای مجازی	*	*	*	*		*
	قوه مقننه			*	*		*
	قوه قضائیه	*	*				
	صدا و سیما	*	*				
دولت	معاونت امور زنان و خانواده	*	*	*	*		
	ستاد ملی زن و خانواده	*	*	*	*		
	اداره کل زنان و خانواده وزارت کشور	*	*	*	*		
	سایر وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها	*	*				
نهادهای و مؤسسات عمومی غیردولتی	کمیته امداد	*	*				
	سازمان تبلیغات اسلامی	*	*				
	شهرداری	*	*				
	اندیشکده‌ها و پژوهشکده‌ها			*			*
	سمن‌ها	*	*				
	خانواده‌ها	*	*				

شکل ۵: جایگاه نهادها در مدل سیستم مانا

۴-۲- گام دوم: چک‌لیست عارضه‌یابی

• سیستم اجرا (S1)

زیر سیستم‌های اجرا و عملیات در نظام حکمرانی امور خانواده عبارت‌اند از: قوه قضائیه، صداوسیما، معاونت امور زنان و خانواده، اداره کل زنان و خانواده وزارت کشور، سایر وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها، کمیته امداد، سازمان تبلیغات اسلامی، شهرداری، سمن‌ها و خانواده‌ها. دفتر زنان و امور خانواده قوه قضائیه، ذیل معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم این قوه به دنبال تحقق حمایت از زنان و خانواده و حمایت از اطفال و نوجوانان و تحقق با رویکرد فرهنگی حوزه زنان و خانواده پیشگیری رشد مدار است.

فعالیت‌های سازمان صداوسیما استفاده از ظرفیت‌های موجود برای فرهنگ‌سازی جهت تشویق و ترغیب مخاطب به اجرای سیاست‌های فرهنگی حوزه زنان و خانواده است. معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری که اصلی‌ترین سازمان اجرایی در خصوص فعالیت‌های زنان و خانواده

محسوب می‌شود در راستای برنامه‌ریزی برای اجرای سیاست‌ها و اسناد بالادستی موظف است گزارش اقدامات خود را به نهادهای ذی‌ربط ارائه نماید. این معاونت همچنین به‌عنوان دبیرخانه ستاد ملی زن و خانواده نیز ایفای نقش می‌کند. مصوبه ستاد ملی زن و خانواده به‌منظور هماهنگی بیشتر و ضمانت اجرای سیاست‌های کلان است. اداره کل زنان و خانواده وزارت کشور و دفاتر استانی نیز به‌عنوان بالاترین مرجع تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی برای اجرای سیاست‌ها در استان‌های کشور فعالیت دارند.

این زیرسیستم‌ها در وضعیت برنامه‌ریزی شده (وظایف موظف) به عنوان سیستم‌های عملیاتی و اجرا تعریف شده‌اند و در وضعیت موجود نیز با توجه به فعالیت‌ها و کارکردشان عملیاتی محسوب می‌شوند؛ این مطلب مؤید این نکته است که کارکرد این زیرسیستم‌ها در وضعیت مناسبی قرار دارد. برخی از این زیرسیستم‌ها به‌طور کلی دارای استقلال هستند و وظایف محوله مربوط به خود را اجرا می‌کنند؛ اما برخی دیگر به دلیل وابستگی فعالیت‌هایشان با یکدیگر و روابط و مناسبات موجود، فعالیت مستقل آن‌ها مانایی آن‌ها را دچار مشکل می‌سازد. زیرسیستم‌هایی نظیر قوه قضائیه، صداوسیما و شهرداری‌ها را می‌توان دارای ماهیت مانایی بیشتر نسبت به معاونت امور زنان و خانواده، اداره کل زنان و خانواده وزارت کشور و سایر وزارتخانه‌ها دانست.

با توجه به ماهیت قوه مجریه، محدودیت‌هایی توسط سایر زیرسیستم‌ها، بر این قوه اعمال می‌شود و به‌واسطه این محدودیت‌ها، پاسخگویی زیر سیستم‌های عملیاتی نیز بیشتر ناظر به نهادهای دولتی ذیل این قوه است و برای این امر، سازوکارهای قانونی نیز در نظر گرفته شده است. به‌عنوان مثال معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، وظیفه نظارت و ارزیابی مستمر بر میزان تحقق اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های اجرایی در دستگاه‌ها را بر عهده دارد و بدین‌منظور موظف به ارائه گزارش دوره‌ای به شورای عالی انقلاب فرهنگی و سایر مراجع ذیصلاح در حوزه زنان و خانواده از جمله مجلس شورای اسلامی است.

مشخص نبودن شرح وظایف در نظام حکمرانی امور خانواده و نسبت آن با سایر زیرسیستم‌ها و طولانی شدن فرآیند برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری تا رسیدن به مرحله اجرا از مهم‌ترین عارضه‌هایی است که موجب موازی کاری و اثربخش نبودن فعالیت‌های اجرایی زیرسیستم‌ها می‌شود.

از نظر پاسخگویی، سازمان‌های دولتی (معاونت امور زنان و خانواده، اداره کل زنان و خانواده وزارت کشور و سایر وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها) باید به قوه مقننه (مجلس شورای اسلامی) پاسخگو باشند و نمایندگان ملت وظیفه رأی اعتماد، حق سؤال از دولت، تذکر، استیضاح و... را دارند

(قانون اساسی، ۱۳۶۸).

قوه قضاییه در نظام حقوقی فعلی ایران به نحوی طراحی شده است که قوای مجریه و مقننه، دخالتی در نصب و عزل مقامات عالی آن نداشته باشند. امر قضا در این نظام به‌عنوان یکی از شئون ولایی، از طریق مقام منصوب از جانب ولی فقیه مدیریت می‌شود. رئیس قوه قضاییه مستقیماً منصوب رهبری است و بر همین اساس، مسئولیتی در برابر قوا و نهادهای حکومتی ندارد. در نظام حقوقی فعلی ایران، قوه قضاییه در برابر مجلس شورای اسلامی و قوه مجریه، مسئولیتی ندارد. رئیس قوه قضاییه پاسخگوی عملکرد خود در مدیریت عالی دستگاه قضایی به مقام معظم رهبری است (یاوری و تنگستانی، ۱۳۹۵: ۱۷۹).

نصب و عزل رئیس سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران با مقام معظم رهبری است و شورای نظارت بر صداوسیما مرکب از نمایندگان رئیس‌جمهور و رئیس قوه قضاییه و مجلس شورای اسلامی (هر کدام دو نفر) نظارت بر این سازمان خواهند داشت. خط‌مشی و ترتیب اداره سازمان و نظارت بر آن را قانون معین می‌کند (مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۷۰).

در خصوص پاسخگویی سایر نهادهای زیر نظر مقام معظم رهبری (نظیر کمیته امداد، سازمان تبلیغات اسلامی و ...) و نظارت بر آنها، از طریق سه قوه مقننه، مجریه و قضائیه انجام می‌شود. تحقیق و تفحص مجلس شورای اسلامی، دیوان محاسبات کشور، کمیسیون اصل ۹۰ (ذیل قوه مقننه)، وزارت امور اقتصاد و دارایی و سازمان حسابرسی در قوه مجریه؛ و دیوان عدالت اداری و سازمان بازرسی در قوه قضائیه و در نهایت دفتر بازرسی دفتر مقام معظم رهبری از مهم‌ترین نهادهایی هستند که با رعایت تشریفات اداری، کارکرد نظارتی دارند (رستمی و سلیمی، ۱۳۹۷).

• سیستم هماهنگی (S2)

مهم‌ترین زیرسیستم‌های هماهنگ‌کننده عبارت‌اند از: دفتر مقام رهبری، شورای فرهنگی اجتماعی زن و خانواده شورای عالی انقلاب فرهنگی، کمیته خانواده و جوانان مجمع تشخیص مصلحت نظام، شورای عالی فضای مجازی، معاونت امور زنان و خانواده، اداره کل زنان و خانواده وزارت کشور و ستاد ملی زن و خانواده که در وضعیت برنامه‌ریزی شده و بر اساس ماهیت خود، باید وظیفه هماهنگ‌کنندگی سایر زیرسیستم‌ها را به عهده داشته باشند؛ اما در بررسی وضعیت موجود مشخص شد این وظیفه فقط توسط دفتر مقام معظم رهبری، معاونت امور زنان و خانواده و اداره کل زنان و خانواده وزارت کشور و در برخی موارد شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده اجرا می‌شود.

اتخاذ تدابیر برای هماهنگ کردن فعالیت‌های مراکز و سازمان‌های فعال در امور فرهنگی و اجتماعی زنان و خانواده و ارائه طرح و پیشنهاد به شورای عالی انقلاب فرهنگی، بررسی وضعیت موجود و تهیه گزارش و برنامه‌ریزی و ایجاد هماهنگی در برنامه‌های دستگاه‌های زنان و خانواده از مهم‌ترین وظایف شورای فرهنگی اجتماعی زن و خانواده شورای عالی انقلاب فرهنگی است. (آیین‌نامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، ۱۳۷۶). بررسی عملکرد این شورا در زمینه هماهنگی نشان می‌دهد هماهنگی‌های انجام شده به جهت تعیین تکلیف مصوبات شورا و ملزم نمودن دستگاه‌های اجرایی به رعایت قوانین و مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در حوزه زنان و خانواده و الزام به تعهد و پاسخگویی سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی در برابر مراجع ذی‌صلاح می‌باشد.

جایگاه و شأن مجمع تشخیص مصلحت نظام، ناظر به ارائه پیشنهاد سیاستی و نظارت بر اجرای سیاست‌های کلی ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری است. همچنین ایجاد هماهنگی در سطح کلان در خصوص موارد اختلافی بین مجلس و شورای نگهبان از دیگر کارکردهای مهم این نهاد است. کمیته زنان و خانواده و جوانان نیز در حل موارد اختلافی و ایجاد هماهنگی میان مجلس و شورای نگهبان در موضوعات خانواده، زنان و جوانان اقدام می‌نماید. بررسی عملکرد مجمع تشخیص مصلحت نظام بیانگر ابهام در جایگاه هماهنگ‌کنندگی میان نهادها است. به عبارتی در عمل، وظیفه کمیته زنان، خانواده و جوانان مجمع تشخیص مصلحت با گرفتن گزارش از سایر نهادها پایان می‌یابد درحالی‌که باید بر اساس نتایج گزارشات و بررسی و تحلیل آن‌ها، اقدام به ایجاد هماهنگی برای تقویت نقاط قوت و به حداقل رساندن نقاط ضعف نماید.

با توجه به جایگاه معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری و شأن اجرایی آن، وظیفه هماهنگی توسط این معاونت بیشتر ناظر به نهادهای دولتی است و در سطح کلان در کنار نهادهای مذکور، نقش ستاد ملی زن و خانواده پر رنگ‌تر است. وظیفه این ستاد بیشتر مربوط به تنظیم سیاست‌های اجرایی، راهبردها و آئین‌نامه‌های اجرایی به‌منظور تحقق سیاست‌های کلان در موضوع زنان و خانواده و هماهنگی فعالیت‌های سایر دستگاه‌ها است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۹). برخلاف تصریح آئین‌نامه مصوب این ستاد بر وظیفه هماهنگی، سوابق موجود در محدود جلسات برگزار شده در سال‌های اخیر، بیانگر نقش کم‌رنگ این ستاد در ایجاد هماهنگی میان نهادهای سیاست‌گذار و اجرایی و عدم وجود نظارت اثربخش بر اجرایی شدن مصوبات است.

نگاه بخشی و غیر سیستمی، عدم تعریف دقیق روابط بین حوزه‌ها، تداخل وظایف نهادها، روان نبودن گردش کار میان حوزه‌ها و فقدان هماهنگی مناسب نهادهای اجرایی از جمله مهم‌ترین

عارضه‌های موجود در میان نهادهای موجود است که بیانگر اهمیت وجود نهاد یا نهادهای هماهنگ‌کننده در نظام حکمرانی امور خانواده می‌باشد.

آنچه در عمل در گزارش عملکرد و اقدامات شورای عالی انقلاب فرهنگی و به صورت مشخص در شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده به‌عنوان یکی از سیاست‌گذاران مهم در عرصه فرهنگ کشور و نیز کمیته خانواده، زنان و جوانان مجمع تشخیص مصلحت نظام دیده می‌شود بیشتر ناظر به اخذ گزارش کار از نهادهای مختلف است. به نظر می‌رسد این گزارش‌ها تأثیر ناچیزی در ایجاد هماهنگی در میان زیرسیستم‌های فعال در عرصه نظام حکمرانی امور خانواده داشته باشد. در نتیجه برای سروسامان دادن به وظایف و تفکیک کارکرد زیرسیستم‌های هماهنگ‌کننده باید بازنگری صورت بگیرد تا در راستای نظام‌مند شدن این وظیفه مهم که موجب ایجاد مشکلات فراوانی در عرصه اجرا نیز شده، گام برداشته شود.

• سیستم انسجام و بازرسی (S3)

سیستم‌های کنترل‌کننده در نظام حکمرانی امور خانواده عبارت‌اند از: دفتر مقام معظم رهبری، قوه مقننه، معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری و اداره کل زنان و خانواده وزارت کشور که هم بر اساس وضعیت موجود و هم در وضعیت برنامه‌ریزی شده، وظیفه کنترل در نظام حکمرانی امور خانواده را به عهده دارند. به نظر می‌رسد زیرسیستم‌هایی نظیر شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده شورای عالی انقلاب فرهنگی، کمیته خانواده، زنان و جوانان مجمع تشخیص مصلحت نظام، شورای عالی فضای مجازی، ستاد ملی زن و خانواده و اندیشکده‌ها و پژوهشکده‌ها نیز باید در این امر فعال باشند که در عمل چنین موضوعی رخ نداده است.

مهم‌ترین کارکردی که این سیستم در نظام حکمرانی امور خانواده باید داشته باشد، ناظر به رصد میزان انجام وظایف و اجرای برنامه‌ها با سیاست‌های مصوب است. در همین راستا یکی از نکات مهمی که در موضوع کنترل باید به آن پرداخته شود، ضمانت اجرای واحد کنترل‌کننده است. موضوعی که به نظر می‌رسد علی‌رغم اهمیت آن، در عمل به آن پرداخته نشده است. زیرسیستم‌هایی نظیر شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی فضای مجازی و البته سایر زیرسیستم‌های مرتبط با این موضوع، با وجود جایگاه تأثیرگذار خود، نتوانسته‌اند نسبت به موضوع هماهنگی، تنظیم و کنترل سایر زیرسیستم‌های موجود در نظام حکمرانی امور خانواده فعالیت اثربخشی داشته باشند. در نتیجه می‌توان نوع کنترل و نظارت این زیرسیستم‌ها را بیشتر نظارت استعلامی دانست. همچنین از نگاهی دیگر، زیرسیستم کنترل در نظام حکمرانی امور خانواده، رویکرد درمانی را نسبت به رویکرد پیشگیری در دستور کار قرار داده است. در نتیجه زمانی که

در یک سیستم، زیرسیستم کنترل نتواند به‌درستی ایفای نقش کند، سایر زیرسیستم‌ها عملکرد درستی نخواهند داشت و احتمال خطا در این سیستم بیشتر خواهد شد. از مهم‌ترین مصادیق کم‌رنگ بودن زیرسیستم کنترل، در نظام حکمرانی امور خانواده، می‌توان به اجرای سند ۲۰۳۰ اشاره کرد که علیرغم وجود نهادهای متعدد کنترل، درنهایت تذکرات مقام معظم رهبری در توقف اجرای آن کارساز شد.

اصول ۵۷ و ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نظام تفکیک قوا را پذیرفته است ولی این تفکیک قوا از جهاتی با نظام کلاسیک تفکیک قوا، متفاوت است؛ چون در نظام کلاسیک تفکیک قوا، قوای سه‌گانه، قدرت‌های یکدیگر را مهار و کنترل می‌نمایند و مرجعی مافوق قوای سه‌گانه وجود ندارد، ولی در جمهوری اسلامی ایران، به‌موجب اصل ۵۷ قانون اساسی قوای سه‌گانه زیر نظر ولی‌فقیه قرار دارند و اصل ۱۱۳ قانون اساسی، رهبر را در رأس هرم حاکمیت قرار داده است (قانون اساسی، ۱۳۶۸). نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام، تنظیم روابط قوای سه‌گانه، حل اختلافات و بررسی موارد خاص (مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۲) از مهم‌ترین کارکردهای ناظر به سیستم کنترل در وظایف رهبری است که به مجمع تشخیص مصلحت نظام تفویض شده است.

تلاش شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده به‌عنوان زیرمجموعه شورای عالی انقلاب فرهنگی که متولی سیاست‌گذاری در عرصه فرهنگی کشور است برای انسجام‌بخشی میان نهادهای مجری و نظارت مؤثر بر اجرا در بسیاری از عرصه‌ها به دلیل شرایط اقتضایی دولت‌ها، نگاه‌های حزبی و تصمیمات سلیقه‌ای ابتر مانده است. البته وجود برخی از قوانین و سعی بر اجتناب از مداخله در امور اجرایی به دلیل برخی از مصالح اقتضایی موجب شده تا نقش نظارتی این شورا کمتر دیده شود.^۱ بر اساس مصوبه «آیین‌نامه تشکیل ستاد ملی زن و خانواده»، معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، در کنار سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و راهبری، باید به پایش اقدامات نهادهای مرتبط نیز بپردازد. همچنین یکی از وظایف مهم ستاد ملی زن و خانواده، نظارت و ارزیابی و ارائه گزارش دوره‌ای از عملکرد سایر نهادهای مرتبط به مراجع ذیصلاح است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۹) که این وظیفه در عملکرد این ستاد دیده نمی‌شود.

قانون اساسی در موارد متعددی، قدرت لازم را برای نظارت به مجلس شورای اسلامی داده است. وزیران کابینه رئیس‌جمهور، برای آغاز به کار خود به کسب رأی اعتماد از مجلس نیاز دارند.

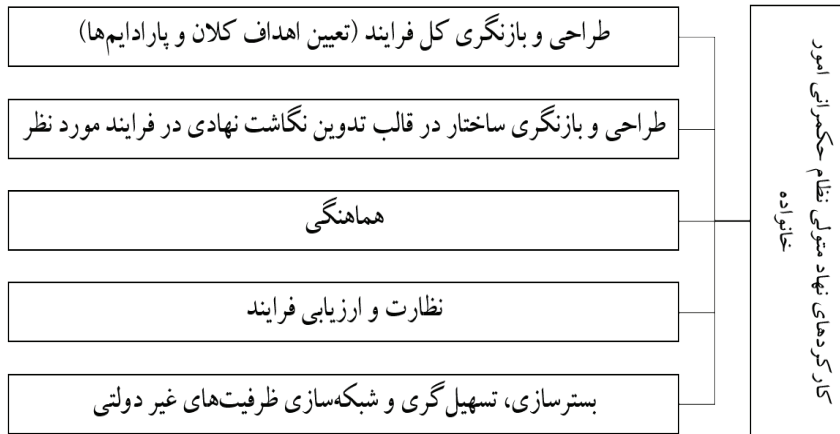
۱- لازم به ذکر است در برخی از موارد که پای‌حیثیت و آبروی نظام در میان بوده یا حقوق خانواده و زنان مسلمان و مؤمن به نحوی در معرض پایمال‌شدن قرار گرفته، این شورا صرفاً به نظارت و توصیه اکتفا نکرده و نقش اثربخش خود را ایفا نموده است.

مجلس حق رسیدگی به شکایت‌های مربوط به شیوه کار قوه مجریه را نیز دارد (اصل ۹۰). مجلس حق تحقیق و تفحص در تمام امور کشور از جمله دستگاه‌های اجرایی و دولت را دارد (اصل ۷۶). حق تصویب برنامه‌ها و بودجه دولت توسط مجلس از دیگر ابزارهای کنترلی مجلس بر قوه مجریه است (اصل ۵۲). قانون اساسی رسیدگی به حساب‌های وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های اجرایی که از بودجه کل کشور استفاده می‌کنند، وظیفه دیوان محاسبات می‌باشد که مستقیم زیر نظر مجلس شورای اسلامی فعالیت می‌کند. این سازوکار نیز از دیگر موارد نظارت مجلس بر قوه مجریه است (اصول ۵۴ و ۵۵ قانون اساسی). این‌ها نمونه‌هایی از اهرم‌های نظارتی مجلس بر قوه مجریه می‌باشد. در همین راستا اندیشکده‌ها و پژوهشکده‌ها هم می‌توانند نقش پر رنگی در زمینه کنترل و نظارت بر سایر نهادهای مرتبط ایفا نمایند. مهم‌ترین کارکرد اندیشکده‌ها و پژوهشکده‌ها می‌تواند ارتقاء کارآمدی، سلامت، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی؛ افزایش اعتماد و سرمایه اجتماعی؛ مشارکت اثربخش در عرصه‌های حکومتی؛ و پیش‌گیری و مبارزه با فساد، در راستای تحقق اهداف نظام مقدس جمهوری اسلامی باشد. در حال حاضر نقش نظارتی و کنترلی اندیشکده‌ها و پژوهشکده‌ها در حوزه امور خانواده به صورت محدود توسط چند اندیشکده دنبال می‌شود که تأثیر محسوسی بر نظام حکمرانی امور خانواده نداشته‌اند.

در یک جمع‌بندی می‌توان مهم‌ترین عارضه‌های ناظر به زیرسیستم کنترل (S3) در نظام حکمرانی امور خانواده به این صورت بیان نمود: فقدان دریافت اطلاعات صحیح و به‌موقع از سایر نهادها، مشخص نبودن متولی نظارت بر اقدامات نهادها، ضعف سیستم اطلاعاتی و مدیریت دانش، پاسخگو نبودن نهادها، عدم تدوین شاخص‌های ارزیابی و نظارت، عدم پایش ارزیابی‌ها و عدم بازخورد گیری، نتایج ناملموس ارزیابی و عدم ضمانت اجرایی نهادهای حاکمیتی.

● سیستم کنترل و مدیریت عملیات (S3*)

بررسی عملکرد زیر سیستم‌های موجود در نظام حکمرانی امور خانواده حاکی از عدم وجود ساختاری با رویکرد (S3*) است که می‌تواند یکی از نقایص عمده در نظام حکمرانی امور خانواده باشد. البته این کارکرد در وضعیت برنامه‌ریزی‌شده نهادهایی همچون کمیته خانواده، زنان و جوانان مجمع تشخیص مصلحت نظام دیده‌شده، اما در عمل چنین عملکردی وجود ندارد. با نگاه سیستمی هم می‌توان بزرگ‌ترین آسیب وارده بر نظام حکمرانی امور خانواده را شامل: مشخص نبودن متولی فرآیند، فقدان سازوکار اندازه‌گیری عملکرد اجزای سیستم کنترل و بازرسی و کل سیستم، در راستای دستیابی به اهداف دانست. البته جنس بازرسی، پایش و ممیزی در هر کدام از این سیستم‌ها متفاوت می‌باشد.

شکل ۶: کارکردهای نهاد متولی نظام حکمرانی امور خانواده

• سیستم هوشمندی (S4)

از میان زیرسیستم‌های مرتبط با سیستم ۴ که مربوط به هوشمندی است، می‌توان به دفتر مقام معظم رهبری، شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده شورای عالی انقلاب فرهنگی و کمیته خانواده، زنان و جوانان مجمع تشخیص مصلحت نظام اشاره کرد که هم در وضعیت موجود و هم در وضعیت برنامه‌ریزی شده به ایفای نقش خود در این زمینه می‌پردازند. شورای عالی فضای مجازی، قوه مقننه، صداوسیما، ستاد ملی زن و خانواده و اندیشکده‌ها و پژوهشکده‌ها از جمله زیرسیستم‌هایی هستند که در وضعیت برنامه‌ریزی شده باید به این امر پردازند، ولی در واقع چنین کارکردی را از خود نشان نداده‌اند.

دفتر مقام معظم رهبری با کمک بازوی مشورتی خود (مجمع تشخیص مصلحت نظام) اقدام به سیاست‌گذاری و ابلاغ اسناد کلان به نهادهای ذی‌ربط می‌نماید؛ مهم‌ترین این اسناد مرتبط با حوزه خانواده عبارت‌اند از: سیاست‌های کلی برنامه‌های پنج‌ساله توسعه و سیاست‌های کلی «خانواده» و «جمعیت».

شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده شورای عالی انقلاب فرهنگی به واسطه کارکرد سیاست‌گذاری باید با نگاه هوشمندانه نسبت به آینده، به دنبال ایجاد تعادل میان حال و آینده سیستم باشد. به نظر می‌رسد هرچند جهت‌گیری این شورا در جهت رصد مسائل آینده و نگاه هوشمندانه و دقیق به موضوعات است، اما باین حال کارکرد این سیستم در شورای عالی انقلاب فرهنگی نیازمند تقویت می‌باشد و از نظر سطح تأثیرگذاری بر عملکرد قوه مجریه در حوزه زنان

و خانواده محدود است.

قوه مقننه بر اساس اسناد بالادستی، موظف به قانون‌گذاری ذیل سیاست‌های کلان است. «قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت» یکی از قوانین مهمی است که در مجلس شورای اسلامی تصویب شده است و ناظر به سیستم هوشمندی باید به دنبال ایجاد تعادل میان حال و آینده سیستم باشد.

اهمیت نقش اندیشکده‌ها و پژوهشکده‌ها در سیستم هوشمندی (S4) بر کسی پوشیده نیست. این زیرسیستم‌ها با تمرکز بر سیاست‌گذاری، به تولید تحقیقات، تحلیل و در نتیجه ارائه توصیه‌های سیاستی در خصوص مسائل داخلی و خارجی کشور و تحلیل پژوهش‌های انجام‌شده می‌پردازند و نتایج حاصل از این پژوهش‌ها را تبدیل به بسته‌های پیشنهادی سیاست و دستورالعمل برای سیاست‌گذاران و مدیران و همچنین مدل‌های عملیاتی برای مردم و مسئولان می‌کنند و این امکان را برای سیاست‌گذاران فراهم می‌آورند تا با اتکا به اطلاعات لازم در مورد سیاست‌های عمومی، تصمیم‌گیری کنند. با توجه به ظرفیت‌های موجود، کارکرد این سیستم در اندیشکده‌ها و پژوهشکده‌ها نیاز به تقویت جدی دارد. آینده پژوهی مسائل مبتلابه خانواده در آینده و ضرورت توجه سیستم حکمرانی خانواده به تغییر و تحولات و بازنگری در عرصه‌ها در قالب سیاست‌های پیشنهادی در زیرسیستم هوشمندی انجام می‌شود.

در این زیرسیستم ضرورت نگاه به آینده و هوشمندی نسبت به آن، به‌خصوص در عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی نظیر مقوله خانواده بیش‌ازپیش احساس می‌شود؛ لذا نمی‌توان انتظار داشت با رویکرد حاکم بر زیرسیستم‌های موجود در نظام حکمرانی امور خانواده و بدون وجود اتاق عملیات، تصمیمات و سیاست‌های اثرگذاری را اتخاذ و عملیاتی نمود. بی‌تردید رصد و کنترل فرآیندهای درونی و محیطی جهت هوشمندی سیستم و مانایی سیستم ضروری است. عارضه‌یابی سیستم نشان داد که تصمیمات این زیرسیستم‌ها ناظر به آینده نبوده و سازوکار پایش جریانات محیطی و ارزیابی روندها مختل است.

• سیستم سیاست‌گذاری (S5)

نهادهای سیاست‌گذار در نظام حکمرانی امور خانواده عبارت‌اند از: دفتر مقام معظم رهبری، شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی فضای مجازی، قوه مقننه، ستاد ملی زن و خانواده که در این بخش وضعیت موجود و وضعیت برنامه‌ریزی شده آنها بررسی می‌شود.

در این میان دفتر مقام معظم رهبری به‌عنوان عالی‌ترین سیاست‌گذار در بالاترین سطح حاکمیت، سیاست‌های کلی نظام را پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت ابلاغ می‌نماید. نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام و بررسی موارد خاص هم جزو وظایف این بخش است. مجمع تشخیص مصلحت نظام به‌عنوان بازوی مشورتی رهبری، با پیشنهاد سیاست‌های کلی در حوزه زنان، جوانان و خانواده، در این زمینه نقش مهمی ایفا می‌نماید. پس‌از آن شورای عالی انقلاب فرهنگی به‌عنوان فرارگه مرکزی در عرصه فرهنگ، شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده به‌عنوان شورای اقماری آن به تدوین سیاست پیشنهادی در امور زنان و خانواده، برنامه‌ریزی و ایجاد هماهنگی در برنامه‌های طراحی شده‌ی سازمان‌ها و مجامع زنان و خانواده می‌پردازد.

شورای عالی فضای مجازی نیز با هدف سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و هماهنگی در فضای مجازی کشور، هدف صیانت از خانواده در فضای مجازی را در دستور کار خود قرار دارد. مجلس شورای اسلامی نیز به‌عنوان رکن اصلی نهاد قانون‌گذاری کشور در سیاست‌گذاری‌های موردنیاز در مقوله خانواده نقش قابل‌توجهی دارد. از مهم‌ترین مصوبات مجلس در زمینه خانواده می‌توان به «قانون حمایت خانواده (۱۳۹۱)»، «قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت (۱۴۰۰)» اشاره نمود. از جمله مصوبات مهم شورای عالی انقلاب فرهنگی (شورای فرهنگی - اجتماعی زنان و خانواده مصوبه «آیین‌نامه تشکیل ستاد ملی زن و خانواده» (۱۳۸۹)، تعیین ۲۵ ذی‌حجه به عنوان روز خانواده (۱۳۸۷) و نقشه مهندسی فرهنگی راهبرد کلان ۳ و ۴ در موضوعات تشکیل، تحکیم و تعالی خانواده و افزایش نرخ باروری اشاره نمود.

ستاد ملی زن و خانواده به‌منظور ارتقای تعاملات سازنده، هماهنگی و هم‌افزایی بین نهادهای نقش‌آفرین در حوزه زنان و خانواده و تعامل فعال با دو قوه مقننه و قضائیه در برقراری مناسبات ضروری در راستای حل مشکلات زنان و خانواده ایجاد شد. از نظر سلسله‌مراتب اداری، ستاد ملی زن و خانواده در سطح بالاتری از معاونت زنان و خانواده ریاست جمهوری قرار دارد و بر اساس ماده (۳) آیین‌نامه ستاد، مصوبات آن، مصوبه هیئت دولت محسوب شده و ضرورتی برای تصویب مجدد ندارد و مستقیماً لازم‌الاجرا است^۱ (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۹).

همان‌گونه که مشخص است تعدد زیرسیستم‌های سیاست‌گذار در نظام حکمرانی امور خانواده با کارکردهای مشابه یکی از عوامل موازی کاری بوده و منجر به تکثر انواع سندها و سیاست‌ها شده است.

۱- البته بر اساس ماده ۱۳۸ قانون اساسی، مصوباتی که دارای بار مالی باشند می‌بایست در هیئت وزیران مورد تصویب قرار گیرد.

۳-۴- گام سوم: بررسی کانال‌ها و حلقه‌های ارتباطی

بررسی طراحی درست تمامی کانال‌های اطلاعاتی و حلقه‌های کنترل، از طریق فهرستی از خطاهای پرتکرار هنگام استفاده از مدل سیستم مانا در سازمان‌ها انجام می‌شود و می‌تواند موجب جهت‌گیری بررسی‌های مدیریتی به حوزه‌های خطا خیز شود. در ادامه به برخی از خطاهای پرتکرار در نظام حکمرانی خانواده اشاره شده است:

۱- خطای ناشی از تقلیل کل به جزء: بر اساس مقدمه آیین‌نامه شورای فرهنگی و اجتماعی زنان و خانواده (۱۳۷۶)، این شورا زیر نظر شورای عالی انقلاب فرهنگی و به‌منظور سیاست‌گذاری در مسائل فرهنگی و اجتماعی زنان و ایجاد هماهنگی‌های لازم در این زمینه تشکیل می‌شود. یکی از چالش‌های راهبردی مشهود در نام‌گذاری سازمان‌های فعال در حوزه خانواده، پیشوند یا پسوندهایی نظیر زنان، جوانان و ... است که موجب تحت‌الشعاع قرار گرفتن مفهوم خانواده می‌شود. این شورا با موضوع «محوری زنان» در اوایل کار تأسیس شد و همان‌گونه که در وظایف آن مشخص شده است محور اصلی سیاست‌گذاری‌های آن حوزه امور زنان و مسائل و موضوعات مربوط به آن‌ها بوده، اما در طی زمان، حوزه «خانواده» به نام شورا افزوده شده است. همچنین به نظر می‌رسد محدود شدن فعالیت این نهاد در رسالتی که برایش تعریف شده به حوزه‌هایی نظیر امور فرهنگی و اجتماعی علی‌رغم نسبت داشتن این امور با اقتصاد و سیاست و ... نیاز به بازنگری دارد.

۲- خطای ناشی از تأمین نشدن استقلال برای اجزای سیستم S1 (اجرا): علی‌رغم پیچیدگی و ارتباط اجزای سیستم S1 (اجرا)، این اجزا دارای استقلال نسبی هستند؛ اما مهم‌ترین نکته فقدان عناصر هماهنگ‌کننده در میان اجزای این سیستم است. به‌گونه‌ای که موازی کاری و تناقض در برنامه‌ها و اهداف دور از ذهن نیست.

۳- خطای ناشی از نبود اطمینان کافی نسبت به وجود مدیریت محلی در سطح سیستم S2 (هماهنگی): این خطا در برخی از موارد سیستم وجود دارد. بر این اساس هرچند برخی از زیر سیستم‌ها، مستقل نیستند ولی با سیستم‌های دیگر نیز در ارتباط هستند.

۴- خطای ناشی از عدم وجود هر کدام از سیستم‌های پنج‌گانه (S1 تا S5) و عملکرد نامناسب آن‌ها:

• با توجه به یافته‌ها، تمامی زیرسیستم‌ها به‌غیراز * S3 در حوزه حکمرانی خانواده وجود دارند اما کارکردهای هیچ‌کدام از زیرسیستم‌ها، نسبتی با کارکرد * S3 (مدیریت عملیات) ندارد.

• زیر سیستم S2 (هماهنگی) در وضعیت برنامه‌ریزی شده برای دفتر مقام معظم رهبری، شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده شورای عالی انقلاب فرهنگی، کمیته خانواده و جوانان مجمع تشخیص مصلحت نظام، شورای عالی فضای مجازی، معاونت امور زنان و خانواده، ستاد ملی زن و خانواده و اداره کل زنان و خانواده وزارت کشور وجود دارد، اما در عمل اجرای این وظیفه دارای نقاط ضعفی است.

• سیستم S4 (هوشمندی) و کارکرد مبتنی بر آن در میان زیرسیستم‌های موجود، بسیار ضعیف است و یکی از آسیب‌های غالب در فرآیند سیاست‌گذاری در سایر نظام‌های جمهوری اسلامی تبدیل شده است؛ در نتیجه سیستم S5 (سیاست‌گذاری) بر روی سیستم S3 (انسجام و بازرسی) آوار شده و به عبارتی صرفاً به امور روزمره می‌پردازد.

۵- خطای ناشی از عدم انطباق جریان‌های اطلاعاتی با ضروریات سیستم مانا: بررسی زیرسیستم‌های نظام حکمرانی خانواده نشان از عدم انطباق جریان‌های اطلاعاتی با ضروریات سیستم مانا دارد که علت آن وجود پیچیدگی زیاد و جریان‌های غیررسمی زیاد است.

بحث و نتیجه‌گیری

نظام حکمرانی امور خانواده مشتمل بر نهادها و سازمان‌هایی می‌شود که به‌واسطه وظایف و اختیارات تعریف شده برون‌دادهایی نظیر سیاست‌گذاری و راهبرد پردازی، برنامه‌ریزی، تنظیم‌گری، اجرا، نظارت و ارزیابی را به همراه داشته و هدف نهایی از ایجاد آن‌ها، کمک به تشکیل، تحکیم، توسعه و تعالی خانواده می‌باشد. سؤال اصلی پژوهش این است که بررسی شود آیا سازمان‌ها و نهادهایی که در طی سال‌های گذشته به‌صورت رسمی یا غیررسمی در مقوله خانواده پدید آمده‌اند می‌توانند در شاکله یک نظام موفق اهداف برنامه‌ریزی شده را محقق کنند و در این خصوص اگر مشکلات و کژ کارکردی‌هایی وجود دارد مربوط به وجود یا عدم وجود یا عملکرد ناقص کدام یک از نهادها می‌باشد؟!

مدل سیستم مانا یک روش‌شناسی کیفی مبتنی بر تقسیم کارکردی است که مانایی (حیات) سیستم را با توجه به مأموریت‌ها و استراتژی‌هایی که برایش تعریف شده مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد. در این پژوهش بر اساس مدل سیستم مانا نهادهای نظام حکمرانی امور خانواده در جمهوری اسلامی ایران در سه سطح مورد بررسی قرار گرفته و سپس مطابق با توالی به‌کارگیری

مدل بر اساس چک‌لیست عارضه‌یابی به بررسی سیستم‌های S1 (اجرا) تا S5 (سیاست‌گذاری) پرداخته شده است. بررسی زیرسیستم‌های سیستم S1 (اجرا) مؤید این نکته است که کارکرد این زیرسیستم‌ها در وضعیت مناسبی قرار دارد. بررسی زیرسیستم S2 نشان می‌دهد برای سروسامان دادن به وظایف و تفکیک کارکرد زیرسیستم‌های هماهنگ‌کننده باید بازنگری دقیق صورت بگیرد تا از طریق نظام‌مند شدن این وظیفه، در جهت حل مشکلات فراوان در عرصه اجرا گام مهمی برداشته شود. سیستم‌های کنترل‌کننده در نظام حکمرانی امور خانواده در زیرسیستم S3 (انسجام و بازرسی) نیازمند مشارکت زیر سیستم‌های دیگر است تا بتواند وظیفه خود را به‌درستی انجام دهد. با نگاه سیستمی می‌توان بزرگ‌ترین آسیب وارده بر نظام حکمرانی امور خانواده را مشخص نبودن مالک فرآیند و نبود سازوکاری برای اندازه‌گیری عملکرد اجزا و کل سیستم در راستای دستیابی به اهداف دانست که دربرگیرنده کل ساختار از S1 تا S5 می‌باشد. سازوکار پایش جریان‌ات محیطی و ارزیابی روندها توسط سیستم S4 (هوشمندی) نامشخص است. همچنین چگونگی بررسی عملکرد اجزای سیستم S4 در رابطه با امکان دستیابی به اهداف، تبیین نشده است. بررسی سیستم S5 (سیاست‌گذاری) نشان می‌دهد تعدد زیرسیستم‌های سیاست‌گذار در نظام حکمرانی امور خانواده با کارکردهای مشابه یکی از عواملی است که زمینه‌ساز موازی کاری شده است. در کنار آن، تکرر سندها و سیاست‌ها، ابهام و تناقض در شرح وظایف و عدم شفافیت و عدم انطباق سیاست‌ها مطرح است.

با توجه به این که ساختارهای تشکیل‌دهنده نظام حکمرانی خانواده به‌مرور زمان و عمدتاً با رویکرد ساختار سازی و ناظر به حل مسئله شکل گرفته‌اند، ضرورت بررسی مجدد این سیستم‌ها و زیر سیستم‌ها و بازنگری در اجزاء نظام حکمرانی امور خانواده بیش از پیش مهم به نظر می‌رسد و پیشنهاد می‌شود طراحی جدید این نظام، ناظر به عارضه‌های مطرح شده در دستور کار قرار گیرد. در همین راستا در جهت حل بزرگ‌ترین آسیب نظام حکمرانی امور خانواده یعنی مشخص نبودن مالک فرآیند و نبود سازوکاری برای اندازه‌گیری عملکرد اجزای سیستم از S1 تا S5، پیشنهاد می‌شود با اصلاح ساختارهای موجود یا ایجاد ساختارهای جدید با محوریت سیستم * S3 (مدیریت عملیات) و شاخص‌های آن اقدام گردد.

منابع

- ◀ ارغند، علی اکبر، محمود البرزی و علی رجبزاده قطری، (۱۳۹۹). کاربرد مدل سیستم های مانا (VSM) در سیستم بانکی: طراحی سیستم بانکی با رویکرد عرضه یابی. پژوهش های مدیریت در ایران، د ۲۴، ش ۴.
- ◀ بونولی، جولیانو، جورج ویک و نیلر پیتر، (۱۳۸۰). دولت رفاه در اروپا (به سوی تدوین نظریه ای در باب کاهش نقش دولت در خدمات رفاهی)، ترجمه هرمز همایون پور، تهران: موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- ◀ پور عزت، علی اصغر، (۱۳۸۷). مبانی دانش اداره دولت و حکومت، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت).
- ◀ ذوالفقار زاده، محمدمهدی و خلیل نوروزی، (۱۳۹۷). مدل سیستم های مانا: الگویی میان رشته ای و کاربردی از سایبرنتیک در طراحی راهبردی سازمان های دولتی، مطالعات مدیریت دولتی در ایران، د ۲، ش ۱، ش ۳.
- ◀ رحیمیان، اشرف، (۱۳۹۶). ارائه چارچوب برندسازی شهری در ایران بر مبنای مدل سیستم های مانا. انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، ش ۱۳.
- ◀ رستمی، ولی و حمیدرضا سلیمی، (۱۳۹۷). اصل تناسب در نظارت قضایی بر اعمال صلاحیت های اختیاری در حقوق اداری انگلستان، مطالعات حقوق عمومی، د ۴۸، ش ۴.
- ◀ رسولی امیرآبادی، مسعود و مسعود شکری خیادانی، (۱۳۹۹). ارائه چارچوب تصمیم گیری در دوران تحریم های یک جانبه اقتصادی علیه ایران مبتنی بر مدل سیستم مانا. هفدهمین کنفرانس بین المللی مدیریت.
- ◀ رضایی، زینب، عادل آذر، عباس مقبل باعرض و محمود دهقان نیری، (۱۳۹۷). عرضه یابی ساختار سازمانی مبتنی بر مدل سیستم های مانا (VSM)، پژوهش های نوین در تصمیم گیری، د ۳، ش ۱.
- ◀ روزنهد، جاناناتان و جان مینجرز، (۱۳۹۶)، تحقیق در عملیات نرم: روش های ساخت دهی مسئله در شرایط پیچیدگی، عدم اطمینان و تعارض، ترجمه عادل آذر و علی انوری، تهران: نگاه دانش.
- ◀ ریبنز مکاریتی، جین و روزالیند ادواردز، (۱۳۹۰). مفاهیم کلیدی در مطالعات خانواده، ترجمه محمدمهدی لیبی، تهران: علم.
- ◀ طهماسبی، رضا، (۱۳۹۰). درآمدی بر نظریه های مدیریت دولتی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت).
- ◀ شورای عالی انقلاب فرهنگی، (۱۳۸۹). مصوبه «آیین نامه تشکیل ستاد ملی زن و خانواده»، جلسه ۶۸۲ مورخ ۱۱/ ۲۶ / ۱۳۸۹.
- ◀ علاسوند، فریبا، (۱۳۹۲). مداخله حکومت اسلامی درباره حقوق خانواده، ظرفیت ها و ضرورت نگاه ها، مطالعات راهبردی زنان، سال ۱۶، ش ۶۲.

- ◀ فیروزآبادی، سید ابوالحسن و جواد آزادی احمدآبادی، (۱۳۹۹). تحلیل پیشینه حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران، دو فصلنامه علمی دانش سیاسی، د ۱۶، ش ۳۲.
- ◀ قربانی زاده، وجه الله، غلامرضا کاظمیان و سید محمدعلی افتخاری، (۱۳۹۶). آسیب‌شناسی هماهنگی واحدهای سازمانی در مدیریت خدمات با استفاده از الگوی نظام پایا، مدیریت منابع در نیروی انتظامی، د ۵، ش ۲.
- ◀ کرمانی، طوبی و صغری صالحی، (۱۳۹۶). روش‌شناسی فارابی در تدبیر منزل و تأثیر آن در سبک زندگی، مطالعات راهبردی زنان، سال ۱۹، ش ۷۶.
- ◀ کلهر، سینا و آسیه ارحامی، (۱۳۹۲). ارزیابی تطبیقی سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران با روندهای جهانی در حوزه خانواده، فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، د ۱۵، ش ۵۹.
- ◀ مسلمانی، غلامحسین، عادل آذر، هاشم معزز و محمدجواد ارسطو، (۱۳۹۸). واکاوی ساختار جاری نظام جمهوری اسلامی ایران از منظر مانایی، پژوهش‌های مدیریت در ایران، د ۲۳، ش ۳.
- ◀ معینی‌فر، حشمت‌السادات، (۱۳۹۰). دولت‌های رفاه و سیاست‌های حمایتی خانواده، تهران: میزان.
- ◀ مکنون، رضا و جلیل سلیمی، (۱۳۹۴). الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت مبنایی برای حکمرانی پایدار، چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: پیشرفت ایران، گذشته، حال و آینده. تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
- ◀ وحیدی منفرد، امین و علیرضا علی احمدی، (۱۳۹۶). نگاشت نهادی ملی در نظام علم و فناوری ایران با استفاده از مدل سیستمی مدل سیستم مانا جهت تحقق اسناد بالادستی، پژوهش‌های مدیریت در ایران، د ۲۱، ش ۴.
- ◀ ویلیامز، باب و ریچارد هاملبرونر، (۱۳۹۳). روش‌های کاربردی در تفکر سیستمی، ترجمه عادل آذر و سعید جهانیان، تهران: انتشارات صفار.
- ◀ یاورى، اسدالله و محمدقاسم تنگستانی، (۱۳۹۵). نظام پاسخگویی قوه قضاییه و نسبت آن با استقلال این قوه، حقوقی دادگستری، ش ۹۵.

- Beer, S (1981). Brain of the firm. Chichester: Wiley.
- Castiglioni, Sara Noem (2019). Innovativeness of the judiciary power: a case study using the viable system model (VSM) Innovativeness of the Judiciary Power.
- Espejo, R. & Reyes, A. (2011). Organizational systems: Managing complexity with the viable system model. Springer Science & Business Media.
- Garcia, Sergio Gallego; REYES, Rayco Rodríguez; GARCÍA, Manuel García (2018). Design of a Conceptual Model for Improving Company Performance Based on Lean Management Applying the Viable System Model (VSM). Euro-

pean Journal of Engineering and Formal Sciences, v. 2, n. 2, p. 50-64, Available at: <<http://journals.euser.org/index.php/ejef/article/view/4418>

- ▶ Jackson, M. C. (2003). Systems thinking: Creative holism for managers. Chichester: John Wiley & Sons Inc.
- ▶ Jackson, M. C. (2003). Systems thinking: Creative holism for managers (p. 378). Chichester: Wiley.
- ▶ Kaufmann, D. K. (2010). The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. World Bank.
- ▶ Mendelson, S. & Ziegler, E. (2001). Organizational IQ: Idea for the 21st century smart survival guide for managers. Stanford: GSB.
- ▶ Peppard, Joe (2005). "The Application of the Viable Systems Model to Information Technology Governance". ICIS 2005 Proceedings. 5.
- ▶ Perez Rios, J. (2012). design and diagnosis for sustainable organizations: The viable system method. Springer Science & Business Media.
- ▶ Sakiko fukuda-parr & Richard pouzio (2002). Governance: past, present, future, setting the governance for the millennium declaration, Background Paper of the 4th. Global Forum on Re-inventing Government, Marrakech, Morocco, 10th.13th. December, 2002, UN, New York 2002. (available at: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan006224.pdf>)
- ▶ Sapru, R.K. (2006). Administration Theories and Management Thought, Delhi, Pubihshed by Prentice Hall of India.
- ▶ Stoker, Gerry (1998). Governance as theory: five proposition, international journal of social science, v 50.
- ▶ United Nations Development Program (2002). Human Development Report, New York: Oxford University Press.